

Een gewichtige inhoud van oude maten**Nico Smalenburg**

Dit keer geen pasfoto van Nico, maar een foto van Nico en Lutine, tijdens hun huwelijksplechtigheid in het stadhuis van Hattem, 2 september 2016

Metten, rekenen en wegen, thema's van onze Kring hebben van alles te maken met maten en gewichten. Er zijn zoveel oude maten en gewichten, dat er geen beginnen aan is ze allemaal in een artikel te

noemen. Sommige maten en gewichten komen terug in spreekwoorden, die soms nog worden gebruikt. Een aantal bespreek ik in dit stukje.

De Hollandse mud

Enige tijd geleden (een slecht gedefinieerde mate van tijd) kwam de oud Hollandse inhoudsmaat *mud* in mijn gedachten. Ik herinner mij nog, dat mijn ouders in mijn jeugd soms aardappelen of antracietkolen bestelden. Dat ging dan in de vorm van een aantal mud.

Nadat de kolen besteld waren, kwam de kolenboer (vaak met zwarte vegen over het gezicht) met door de kolen zwart verkleurde jute zakken op de schouder over het tuinpad naar de achterkant van het huis, waar een grote opslagbak voor kolen stond. Deze bak bestond uit dakpansgewijs over elkaar geplaatste houten vierkanten waardoor de opslagbak wat inhoud betreft kon variëren afhankelijk van het aantal op elkaar geplaatste vierkanten.

Afb. 1. Een Romeinse Modius (schepel), veel Europese inhoudsmaten waren hiervan afgeleid

Bij het vullen van ons kolenhok zag ik als kind wat *mudvol* betekent: een gestampte mudzak vol, stampvol.

Inhoudsmaat

De mud is een oude inhoudsmaat voor vloeistoffen of graan. Granen hebben een kleine korrelgrootte, waardoor de hoeveelheid van deze vaste stof ook met een inhoudsmaat kon worden bepaald.

Als inhoudsmaat waren er verschillen per streek; de maat mud varieerde tussen 150 en 300

liter. In Vlaanderen was een mud gelijk aan 6 zakken (= 12 halsters = 24 veertellen = 48 meukens = 96 achtelingen = 384 pinten = 643,8 liter). Met de invoering van het Metriek Stelsel in het verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1816, werd de mud gelijk gesteld aan 100 liter.

Ook werd de hoeveelheid graan uitgedrukt in de inhoudsmaat *zak*. De inhoud van de zak varieerde van streek tot streek. In Amsterdam was een zak graan 83,3 liter, terwijl in Eindhoven deze 300 liter was. Grote hoeveelheden graan werden vaak in *lasten* gemeten, een last is ongeveer 3000 liter.

Gewichtsmaat

Ook werd deze maat wel gebruikt voor vaste stoffen, zoals kolen of aardappelen, maar dan als een gewichtsmaat. Zo weegt een mud aardappelen ongeveer 70 kg. Hieruit blijkt dat sommige inhoudsmaten ook voor gewichtsmaat werden gebruikt.

De lood als gewichtsmaat

De gewichtsmaat *lood* is $1/32^e$ deel van een pond van 480 gram, dus ongeveer 15 gram. De maat werd na invoering van het Metriek Stelsel afgeschaft. Alleen in sommige uitdrukkingen komt de term wel eens voor. Bijvoorbeeld in: *zo zwaar als lood*, waarin de gewichtsmaat wordt bedoeld en niet het element Pb. Of: *er rust een loodzware last op de schouder*, waarin maar liefst twee gewichtsmaten, het *lood* en de *last* voorkomen. Er bestaat nog een oud-Hollands spreekwoord, dat verwijst naar de lood: *vrienden*

in nood, honderd in een lood. Na invoering van het Metriek Stelsel in 1816 is deze gewichtsmaat veranderd in het *Nederlandse lood* van 10 gram, maar na 1870 is deze maat definitief afgeschaft.

Afb. 2. Mud, schepel en kop.

Stuiversbrood

Dat het er vroeger maten en gewichten weleens vreemd werden gebruikt blijkt uit de benaming stuiversbrood, de hoeveelheid brood die je kon krijgen voor een stuiver. Aangezien de prijs van een brood afhing van de prijs van het graan, werd iedere week vastgesteld hoeveel gewicht het stuiversbrood in die week had. De klant haalde dus niet elke week evenveel boterhammen uit zijn brood.

Schepel

Een andere oud-Hollandse inhoudsmaat is de *schepel*, met een inhoud van een 1/4 mud, ongeveer 43,6 liter. Een mud is dus 4 schepel. Een schepel was een holle houten schep waarmee granen, aardappelen, erwten of bonen, en soms ook eierkolen, werden geschept. In het Metriek Stelsel kreeg de schepel de decimale waarde van 10 liter.

Lopen

De rij oude maten en gewichten is nagenoeg eindeloos. We noemen er nog een paar. De *lopen* was een inhoudsmaat van 21,6 liter voor graan. Daarvan afgeleid waren de *veertel* (4 lopen), de *halster* (8 lopen) en de *zester* (16 lopen). Een veertel (ook wel veerdel) van 86,4 liter, werd ook als inhoudsmaat voor vloeistoffen gebruikt, vooral voor wijn.

De *aam* was een andere inhoudsmaat voor wijn, gelijk aan 4 ankers, ongeveer 155 liter. Een anker was dus circa 39 liter. Een okshoofd was 220 liter.

De anker, mingele en pint

Hierboven werd al de anker genoemd als inhoudsmaat voor wijn. Een anker is gelijk aan 16 *stoop*. Deze naam wordt een enkele keer gebruikt voor een vaatje bier, waarbij de *stoop* 2½ liter bier is.

Een aarden of metalen stoop of kruik was voorzien van een oor. In Vlaanderen kent men de uitdrukking *op stopen trekken*, voor iemand beetnemen of bedriegen. Daarvan afkomstig is de benaming *flessentrekker*.

Een stoop is 2 mingelen, of mengelen. Een Mengel is een kan met 1 1/8 liter vocht, zoals wijn, bier, brandewijn of melk.

Een kleinere inhoudsmaat dan de mingele was de *pint* van ongeveer een 1/2 liter. De vaak gehoorde uitdrukking *peentjes zweten* heeft niets te maken met oranje kleurige worteltjes, maar is een verbastering van *pintjes zweten*, zwaar transpireren tot wel een halve liter.

Mingele broek, maar pintje kont zegt men over iemand met een veel te wijde broek.

In Nijmegen en Zaltbommel waren de inhoudsmaten kan (1,3 liter) of Malder (166,7 liter) in gebruik.

Bronnen

- Wikipedia, www.ppsimons.nl/stamboom/maten.htm,
- Bolswarder Nieuwsblad van september 1992.